

EDITO

- 8 **DE ERFGENAMEN
VAN DE UTOPIE**
HENDRIK TRATSAERT

UITGELICHT

UTOPISTEN VAN VANDAAG

- 10 **WAAR ZIJN DE UTOPISTEN GEBLEVEN?**
TINNEKE BEECKMAN
- 17 **WERKEN AAN EEN WERELD ZONDER TRALIES**
PETER VERMEERSCH
- 26 **WANNEER DE KLAD IN DE COMMUNE KOMT**
Idealen versus realiteit in romans van Gerda Blee, Merijn de Boer en Eva Meijer
ANNE VAN DEN DOOL
- 33 **KENNIS IS ZACHT**
Hoe kunstenaar Sarah Vanhee zoekt naar nieuwe vormen van leren
EVELYNE COUSSENS
- 40 **'CONCEPTUELE INGENIEURS' WILLEN
ONZE TAAL VERBETEREN**
NINA HAKET EN LUC LICHTSTEINER

53

60

MAATSCHAPPIJ

- 46 DE TWEE LIMBURGEN: ÉÉN TAAL, ÉÉN VOLKSLIED, MAAR EEN DIEPE RIVIER DIE HEN SCHEIDT**
TOMAS VANHESTE
- 53 PLEIDOOI VOOR EEN ANDERE MENTALITEIT**
Hoe Frans- en Nederlandstaligen tot betere uitwisseling kunnen komen
HENDRIK TRATSAERT
- 58 DE EMANCIPATIE ZETTE DOOR**
De onderwijsfamilie
van Jeroen Dijsselbloem
CYRILLE OFFERMANS (RECENSIE)

GESCHIEDENIS

- 60 HOE ZELFS WILLEM VAN ORANJE DE NEDERLANDEN NIET BIJEEN KON HOUDEN**
RENÉ VAN STIPRIAAN
- 68 RUIKEN IS WETEN**
Waarom geur en cultuur nauw met elkaar verbonden zijn
GEERDT MAGIELS
- 76 TOEN DE STAD EEN METROPOOL WERD**
Antwerpen. De gloriejaren van Michael Pye
JEROEN PUTTEVILS (RECENSIE)
- 79 NEDERLAND MAAKTE HET INTERBELLUM WÉL BEWUST MEE**
ROB HARTMANS (RECENSIE)
- 82 DE STRAATHOND ALS METAFOOR VOOR DE DILEMMA'S VAN JOEGOSLAVIË**
Roedel van Guido van Hengel
DIRK VANDENBERGHE (RECENSIE)

90

98

TAAL

84 WANNEER DE MOEDERTAAL AFSLIJT

Over het belang van meertaligheid bij nieuwkomers

SAMI AZAR EN VALERIE BOITEN

90 ERGERLIJK ENGELS

TON LEMAIRE

96 VAN 'BRUUDRUUSTER' TOT RODE-OORTJESWOORDEN

Atlas van het dialect in Vlaanderen

MIET OOMS (RECENSIE)

KUNST

98 OP ZOEK NAAR EEN IDENTITEIT? BOSCH EN BRUEGEL BIEDEN SOELAAS

MANFRED SELLINK

108 VAMPIERFILM 'DEAD & BEAUTIFUL' HEEFT GEEN BLOED NODIG OM SPANNEND TE ZIJN

KARIN WOLFS

112 SCHILDER-SUPERSTER OP DOORTOCHT IN DE LAGE LANDEN

In het spoor van Albrecht Dürer

GEERDT MAGIELS

LITERATUUR

**118 MARJOLIJN VAN HEEMSTRA
WERPT EEN ASTRONAUTENBLIK
OP ONS LEVEN**

JOS NIJHOF

**126 HET SCHILDERSOOG
KWAM VOOR DE ARCHITECT**

Henry van de Velde
als beeldend kunstenaar

ERIC BRACKE (RECENSIE)

**132 IN MOOIE EN
MINDER MOOIE DAGEN**

De autobiografie
van Johan Verminnen

DIRK STEENHAUT (RECENSIE)

**134 JONGE LEZERS HEBBEN
NIEUWE HELDEN NODIG**

Rolmodellen in de jeugdliteratuur

MARIE-JOSÉ KLAVER EN YRA VAN DIJK

**142 VLAANDEREN EN NEDERLAND,
ÉÉN BOEKENFRONT?**

CARLO VAN BAELEN

**152 EN WE ZIJN ER NOG STEEDS,
ZEGGEN DE BOMEN**

De lichtjaren van Jens Meijen

LISE DELABIE (RECENSIE)

154 LOTGEVALLEN VAN EEN LOKEEND

De dood in Taormina

van Arnon Grunberg

LODEWIJK VERDUIN (RECENSIE)

LITERATUUR

- 156 VERLOSSING VAN EEN UITGESTELD LEVEN**
Melktanden van Emma Curvers
LIEKE VAN DEN KROMMENACKER (RECENSIE)
- 158 HET BOEK DAT Vernietigd MOÉST WORDEN**
Willem die Madoc maakte
van Nico Dros
MAARTEN DESSING (RECENSIE)
- 160 EEN SCHREEUW OM LIEFDE**
Mijn nachten met Spinoza
van Els Moors
GUIDO VANHEESWIJCK (RECENSIE)
- 162 ZEG HET VANDAAG WEER**
Doe het toch maar van Babs Gons
LISA ROOIJACKERS (RECENSIE)

- 164 MAT ROETFLUWEEL**
2050 van Peter Verhelst
PIET GERBRANDY (RECENSIE)
- 166 EEN FLANEUR MET VOYEURISTISCHE TREKJES**
Wij zijn nooit alleen van Bart Meuleman
LAURENT DE MAERTELAER (RECENSIE)
- 169 MOOIE WOORDEN EN ZOETE ZANG**
Het Nederlandse liefdeslied in de middeleeuwen van Frank Willaert
AN FAEMS (RECENSIE)
- 172 WAT ITALIANEN VAN DE LAGE LANDEN WETEN, LEREN ZE VAN RIJNEVELD, VAN REYBROUCK EN ABDOLAH**
ANNE SLUIJS (RECENSIE)

Lees meer op
www.de-lage-landen.com

DERBY DER LAGE LANDEN

175 LETTERKUNDIGE BEN IK NIET

Lieneke Frerichs'
biografie van Nescio

KOEN RYMENANTS (RECENSIE)

**178 EXUBERANT, WOORDRIJK
EN VERBINDEND**

Graa Boomsma over het leven
van Bert Schierbeek

CYRILLE OFFERMANS (RECENSIE)

**181 DE GEDICHTEN VAN DE FOUTE
DICHTER RAKEN DIEP**

De keuze van Jozef Deleu

186 IRMA, EEN KORTVERHAAL

ALICE SPINOY

192 DE SMAAK VAN WOORDEN

LARA TAVEIRNE

193 LES PLATS PAYS

HERR SEELE

194 MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

196 COLOFON

197 STEUN & MECENAAT

DE ERFGENAMEN VAN DE UTOPIE

Thomas More schreef zijn *Utopia* in Antwerpen, waar hij verbleef bij stadssecretaris Pieter Gilles, op voorspraak van zijn goede vriend Erasmus. Toen het boek in 1516 van de persen van drukker Dirk Martens in Leuven rolde, kon niemand vermoeden wat een impact het zou hebben op latere humanistische idealen van gelijkheid en rechtvaardigheid. Het boek was duidelijk opgesteld als een denkoefening over hoe de ideale staat er zou kunnen uitzien en het begrip *Utopia* werd dan ook de referentie in elk gesprek over de samenleving van de toekomst. Die ijkpuntwaarde vatte Oscar Wilde, met zijn doeltreffende zin voor aforismen, goed samen in de uitspraak: “*A map that does not include Utopia is not even worth glancing at.*”

Precies die naderhand in romantiek gedrenkte connotatie van de utopie noopte de Duitse filosoof Ernst Bloch tot een correctie voor eigen toepassing. Hij lanceerde het begrip “concrete utopie”. Het moest de antipode worden van de “abstracte utopie”, die volgens de neomarxisten van de Frankfurter Schule te weinig toepasbaar was en in gedachte-experimenten bleef steken, ofwel “dat waar men naïefweg van droomt en dat er nooit van komt”. Die notie werd later door socioloog en andersglobalist Immanuel Wallerstein opgepikt en verder gepropageerd in zijn *Utopistics* en tot werkbare proporties voor de toekomst beschreven. In hetzelfde jaar (1998) dat Wallersteins boek uitkwam, publiceerde de Nederlandse filosoof Hans Achterhuis *De erfenis van de utopie*, een lijvige geschiedenis die, in tegenstelling tot die van zijn Joods-Amerikaanse collega, forse kanttekeningen plaatst bij de invulling van de utopie en alle totalitaire gevaren vandien, bijna bij wijze van impliciete waarschuwing, “bezint eer gij begint”.

In het openingsstuk van dit nummer schetst filosofe Tinneke Beeckman helder en overzichtelijk waar het op staat: waar komt de utopiegedachte vandaan, welke weg volgde ze, welke tegenpolen zagen het licht? Ook wijst ze op het groeiende denken over de dystopie, de maatschappelijke nachtmerrie die in fictie altijd al driftig verbeeld werd, maar nu akelig dichterbij komt. Ze besluit haar discours meer dan pertinent: “Voor de mensheid is de vraag langzamerhand niet zozeer of een utopie mogelijk is, dan wel of de dystopie kan worden afgewend.” In 2022 wordt het vijftigjarige bestaan van het alarmerende, baanbrekende rapport *De grenzen aan de groei* van de Club van Rome in herinnering gebracht. Het gonsde er destijds van in alle media en alle cenakels van veeleer progressieve signatuur. Zelfs tot op mijn schoolbanken drong het door bij monde van een verlichte onderwijzer voor de zesde klas.

Hoe gaat het eraan toe op het krachtenveld van de concrete utopieën? Wie zijn de utopisten van vandaag?

Het stemt bitter te weten dat er volgend jaar lofrijke nabeschouwingen zullen verschijnen, maar dat er helemaal niets te vieren valt.

En hoe gaat het er inmiddels aan toe op het minder beladen krachtenveld van de concrete utopieën? Wie zijn de utopisten van vandaag? Momenteel zijn er in Vlaanderen en Nederland tientallen kunstenaars, uitvinders, ontwerpers, creatieve ondernemers en non-profitcollectieven die oplossingen aanreiken voor maatschappelijke problemen. Hun creaties en zin voor actie getuigen van optimisme en geloof in de toekomst en kunnen als zodanig strekken tot voorbeeld, ook over de grens. Ze raken aan burgerrechten, maatschappelijke problemen als klimaatopwarming en milieuvervuiling, voedselproductie, gebrek aan groene ruimte, privacy.... Enkele voorbeelden: de visionaire uitvindingen van Daan Roosegaarde, de Plastic Soup Foundation van Boyan Slat, de acties van kunstenaar Jonas Staal, de G1000-groep rond David Van Reybrouck en de participatieve kunstprojecten van Sarah Vanhee. In ons themadossier over utopieën wordt de recente praktijk van haar “nomadische school” en “zacht leren” belicht. Vanhee brengt mensen dichterbij elkaar in een soort onnadrukkelijke uitwisseling, waarvan zij het geheim kent.

Binnen hetzelfde themadossier vroegen we Peter Vermeersch, naar aanleiding van zijn recente ervaringen tijdens een assisenzaak, om zich te richten op alternatieven voor het klassieke gevangenisstelsel. Verder haalt Anne van den Dool uit de stapel recente romans drie boeken die de commune als setting hebben, een oud ideaal dat ook vandaag vitaal wil zijn – of is het amechtige reanimatie? Het dossier besluit met conceptuele ingenieurs die zich zowaar aan taalverbetering zetten.

Wat tot slot van dit kalenderjaar in onze virtuele nieuwjaarsbrief moet staan, kon de lezer vermoedelijk afleiden uit de evolutie van het voorbije jaar. Wij willen meer aanwezig zijn in het debat, de Nederlands-Vlaamse samenwerking beter belichten en pertinente ontwikkelingen in de Lage Landen duiden op het vlak van maatschappij, taal, geschiedenis, literatuur en de kunsten. Dat alles in een samenspel van tijdschrift en site. Aan u alvast de keuze uit de veertig stukken in dit bevlogen eindejaarsnummer van inkt en papier.

HENDRIK TRATSAERT
HOOFDREDACTEUR

PLEIDOOI VOOR EEN ANDERE MENTALITEIT

Hoe Frans- en Nederlandstaligen tot betere uitwisseling kunnen komen

Septentrion, het Franstalige zusterblad van *de lage landen*, viert in 2021 zijn vijftigste verjaardag met een themanummer over *Échanges*: de culturele uitwisseling tussen de Nederlandstalige en de Franstalige wereld. Hoofdredacteur Hendrik Tratsaert neemt die gelegenheid te baat om de staat van die samenwerking op te maken én een pleidooi te houden voor meer ontmoetingen tussen de francofonie en de neerlandofonie – spontaan, creatief en vanuit een *Do It Yourself*-aanpak. En waar kan dat beter dan in Brussel?

HENDRIK TRATSAERT

Hoe kunnen de francofonie en de Nederlandstalige ruimte meer naar elkaar groeien? Wat dient er in de toekomst te gebeuren om die fysieke en mentale grens over te steken? De titel van dit stuk verradt al dat het geen opsomming van beleidsaanbevelingen en dito akkoorden wordt.

Beeld je volgende courante taferelen in: een Française die op de metro Arnon Grunberg leest; een Nederlander die zich spontaan in de teksten van Angèle verdiept zonder ze door een vertaalsite te halen of die het vertaalsucces *Les années* van Annie Ernaux in het origineel tot zich neemt op een bankje in het Vondelpark; een Vlaming of een Waal die op het stadsplein en op Facebook een oproep lanceert om standaard tweetalig Nederlands-Frans te zijn, ten koste van het Engels. De wens is de vader van de gedachte.

Los van deze wensdroom blijft de roep doorklinken om zich meer wederzijds te interesseren voor dichte burens, voor de grensgebieden. Omdat het gewoon logisch is, omdat we naast elkaar toeven en mobiel geworden zijn: al even in het overbruggen van fysieke afstanden per TGV, nu ook via de superhandige digitale snelweg. De excuses om niet nader tot elkaar te komen zijn dusdanig gekrompen dat ze haast schaamrood kleuren. In Nederland, België en Frankrijk wonen er tenslotte 23 miljoen Nederlandstaligen en 71 miljoen Franstaligen, mooi verdeeld over drie natiestaten.

Nabuurschap tussen vernoemde landen kan maar beter “goed nabuurschap” zijn. In de loop van de generaties is die in permanente evolutie geweest. Er is een lange weg afgelegd om taal en cultuur van deze gebieden dichter bij elkaar te brengen. Naast economisch verkeer van goederen en personen begint het daarmee: interesse voor

elkaars taal en cultuur. De middelen en de instrumenten heetten (en heten) taalonderwijs, kenniscentra en bilaterale akkoorden tussen en in die drie landen om directe uitwisseling tot stand te brengen. Die weg was niet altijd een rechte die van punt a naar punt b liep en ook niet per se een opwaartse curve.

In het hele discours over uitwisseling speelt een haast ongrijpbaar fenomeen een grote rol. Het is niet door de staat aangestuurd, maar speelt zich direct tussen mensen af: mentaliteit. Hoe inwoners tegenover andere landen en hun respectieve taal staan is weliswaar immaterieel, maar zeer aanwezig en bepaalt mede de mate van nieuwsgierigheid naar de ander. Zoals altijd heeft deze kwestie van mentaliteit veel te maken met culturele en economische omgevingsfactoren en het zelfbeeld dat zich daaruit ontwikkelt, en zo iets is aan verandering onderhevig. Mentaliteit zit tussen de oren. Ik wil geloven dat die juist ook los van beleidsbeslissingen en perceptie in de media kan evolueren.

Ik laat de nationale clichés even voor wat ze zijn en schets land per land kort hoe het gesteld is met taalkennis en culturele uitwisseling om vervolgens tot mijn punt te komen.

ICI LA FRANCE

Culturele uitwisseling bestaat alleen bij de gratie van haar wederkerigheid. Op dat vlak is Frankrijk nooit de beste leerling geweest. De Fransen die ik professioneel ken, zijn op zich allemaal geïnteresseerd in de Nederlandstalige cultuur, maar zij zijn de uitzonderingen die de regel bevestigen. Er is gewoon weinig kennis van of interesse voor wat zich in Nederland en Vlaanderen afspeelt, of die loopt over van al te bekende clichés, genre *les p'tits Belges* of "Nederland gidsland" (clichés die eveneens in evolutie zijn). De informatiestroom vanuit de Lage Landen is daarentegen niet verminderd, maar vooral in het Engels beschikbaar. Jubilaris *Septentrion* (plus de twee jaar jonge website *www.les-plats-pays.com*) blijkt een kleine, maar dappere uitzondering aan de eentalige horizon.

We moeten vaststellen dat het perspectief van een groot Europees land altijd anders zal zijn tegenover een klein(er) land, niet het minst als het over talenkennis gaat. Toch zijn er wat dat laatste betreft hoopvolle tekenen in het Noord-Franse onderwijs. Mijn Noord-Franse vrienden maken mij wel duidelijk dat er inderdaad winst is, maar geen snelle winst. Op bezoek in Vlaanderen worden zij dan weer geconfronteerd met uiteenlopende dialecten en een oprukkende tussentaal, die verschillen van het Standaardnederlands dat ze op school leerden. En nog steeds is het zo dat hun vrienden zich erover verbazen dat niet elke Belg hen welkom heet in vloeiend Frans.

HET MEEST ANGELSAKSISCHE LAND OP HET CONTINENT

Nederland heeft tegenover België het praktische voordeel een eentalige natiestaat te zijn. Zelfs al is Frankrijk (net als voor de Belgen) de eerste vakantiebestemming, toch is de suprematie van het Engels er extreem doorgedreven. Het Engels heeft het Nederlands in het hoger onderwijs niet alleen deels overvleugeld, het lijkt de enige resterende tweede taal die stevig in het curriculum van het middelbaar onderwijs verankerd is.

Is het echt vooruitstrevend om louter handelsbalansen te vergelijken ten nadele van culturele uitwisseling?

Toch bestond er ook in Nederland ooit een tijd waarin het getuigde van ontwikkeling en Europees denken om goed Frans te willen kennen, en dat leerde je op school. Anno 2021 bieden amper nog vier Nederlandse universiteiten een opleiding Frans aan, een dieptepunt. De periode waarin Parijs de stralende culturele aantrekkingspool was waar Europese kunstenaars en intellectuelen in vrije of gedwongen ballingschap elkaar vonden, ligt al even achter ons. De stad leek – helemaal in de geest van mei '68 – het culturele antwoord op het amerikanisme. Daar blijft vooral museale retoriek van over die de Europese gedachte niet zal revitaliseren. Alleen een mentaliteitswijziging onder de grote landen, die het superioriteitsidee binnen de eigen landsgrenzen willen afleggen als was het een versleten kledingstuk, kan soelaas bieden.

De sterke Angelsaksische focus was al eerder een economische keuze binnen het Nederlandse beleid, dat steeds meer op neoliberale leest is geschoeid. Dat is niet bepaald een detail. Is het echt vooruitstrevend om louter handelsbalansen te vergelijken ten nadele van culturele uitwisseling? In dat denken is het Institut Néerlandais in Parijs gesneuveld (en van de weeromstuit het Maison Descartes in Amsterdam). Dat centrum was een lichtbaken, maar laten we niet vergeten dat er alleen al in Parijs nog stimulerende institutionele plekken zijn die goed werk verrichten. Denk aan de Fondation Biermans-Lapôtre, La Cité internationale des arts, L'Atelier néerlandais en le Nouveau centre néerlandais.

BELGIQUE-BELGIË

Laat ik het tot slot hebben over het ingewikkeldste land van de drie, België. Men noemt het sinds 1830 een artificiële staat, maar het functioneert wel al bijna tweehonderd jaar – alle kritiek ten spijt. Het land ligt op de breuklijn tussen de Germaanse en Romaanse invloedssfeer, sinds 1963 officieel gemarkeerd door de taalgrens.

Il fut un temps. De generatie van mijn Vlaamse ouders moest na de oorlog nog tweetalig Nederlands-Frans zijn als ze economisch-cultureel iets wilde betekenen. Dat vertaalt zich in Vlaanderen en Brussel nog steeds in het onderwijs. In Wallonië behoort Nederlands tot het lessenpakket, maar het is er (behalve in een deel van de immersiescholen) nog altijd geen verplicht vak. Het belang van een gedegen kennis van de andere landstaal als tweede taal is nochtans evident. En met die taalkennis komt ook de culturele belangstelling als terugkerend gegeven, al blijft het gezucht over de moeilijkheidsgraad van de andere taal aan weerszijden van de taalgrens onverminderd te horen.

Inmiddels is er een dubbele beweging gebeurd: een cultuur-emancipatorische vanuit Vlaanderen en de oprukkende alomtegenwoordigheid van het Engels dat de tweede taal

aan het worden is. Cultuur-emancipatorisch, omdat men in Vlaanderen de kennis van het Frans in bepaalde kringen niet los wilde zien van het autonomiedebat en de (politieke) toegeeflijkheid tegenover Franstaligen (die nota bene uit een ver, pijnlijk verleden stamt, toen Nederlandstaligen een tweederangs behandeling kregen). Dat stadium is al lang voorbij en de culturele soevereiniteit is via opeenvolgende staatshervormingen geregeld.

De wederopbloei van het Vlaams-nationalisme, gelijklopend met de economische hoogbloei in het noorden van het land, heeft een dubbel neveneffect gesorteerd: een zelfgenoegzame houding ten aanzien van de kennis van de Franse taal, parallel aan een nivellering van de kwaliteit van het taalonderwijs, tot het soms botweg weigeren deze taal aan te leren. In het zuiden van België kun je analoge fenomenen optekenen. Waarom zou je Nederlands leren als je denkt dat Vlamingen neerkijken op de Franssprekende Belgen? Extra gevolg: steeds minder Franstaligen kiezen nog Nederlands als tweede taal in het onderwijs, en er is uiteraard het Engels waar je mondiaal meer mee kunt doen. Al is dat laatste ook weer relatief tegenover de directe moedermarkt en de naburige landen, de Brexit nog niet eens meegerekend.

Het is zonder meer zo dat politiek gespin en volgzame media in België de twee taalgroepen uit elkaar drijven. Men zou meer baat hebben bij een kosmopolitisch denken en een polyglot handelen, bij een visie op identiteit die niet op zichzelf terugplooit onder impuls van een bepaalde retoriek, maar die met een open blik de buitenwereld tegemoet treedt.

DE SLEUTEL LIGT IN BRUSSEL

Brussel is een apart hoofdstuk. Deze grootstad laat verrassende cijfers optekenen: de voorbije decennia is de mogelijkheid om je in het Nederlands uit te drukken in het openbare leven aanzienlijk verbeterd, terwijl de samenstelling van de bevolking gedurende twee decennia tot een extreem multiculturele cocktail gemuteerd is. In deze sympathieke, complexe toren van Babel blijkt volgens de laatste cijfers minder dan 50 procent van de gezinnen nog eentalig Frans, en bij slechts 5 tot 10 procent van de gezinnen is de moedertaal van beide ouders het Nederlands. Er blijft de keuze uit twee onderwijsnetten (Franstalig en Nederlandstalig). Het Frans is er zoals eerder met grote voorsprong de lingua franca, maar steeds meer Brusselse jongeren van verschillende achtergrond blijken het Engels te gebruiken om in dialoog te gaan, net als de Europese community die er blijft wonen. Los daarvan is Brussel altijd al de drukste plek waar Franstaligen en Nederlandstaligen elkaar kunnen ontmoeten, een zekere gettovorming ten spijt. Ook die is aan het slijten.

In Brussel ligt dé sleutel om dichterbij elkaar toe te groeien: er zijn talloze plekken waar die *cobabitation* in de praktijk wordt gebracht. Tweekalige cultuurtempels bestonden er al, maar de nieuwe ontmoetingsplekken hebben meestal een sociaal-cultureel DNA, zijn organisch gegroeid (vanuit de wijken), vaak op particulier initiatief, met een hoog *Do It Yourself*-gehalte (DIY): open en nieuwsgierig. Samen in hetzelfde schuitje, *quoi*. Dat niet alle schuitjes meteen varen en wel eens schommelen hoort erbij.

Bezoekers van het Couleur Café-festival in Brussel © Leen Van Laethem

Ook dat is DIY. Dit fenomeen is relatief nieuw en houdt geen rekening met staatskundige of taalkundige directieven. Die heeft de Brusselaar naar eigen zeggen niet nodig.

Tot slot geloof ik dat er een bredere mentaliteitsverandering kan komen die begint in de Belgische hoofdstad, in het hart van Europa, die meer interesse in andere talen en culturen oproept en actief uitwisselt, en uitdijt. Mijn punt is dat niet alleen staatsinterventies of het primaat van de vrije markt onze relaties over de grens bepalen, maar dat het besef van zelfbeschikking door burgers onderling en dus zelforganisatie dat kunnen doen. Dat proces begint bij deze mentale ingesteldheid, bij dit soort basishouding. Dit is een pleidooi om vanuit deze mentaliteit van onderuit initiatief te nemen en verbanden te leggen: wees creatief nieuwsgierig naar de ander, zoek elkaar op!

Wat in Brussel in ontwikkeling is, kan ook elders werken. De praktijk gaat in dit voorbeeld het beleid – zoals altijd – vooraf, en installeert iets anders: een parallelle, stimulerende realiteit. Complex, maar zonder complexen.

Op de website van *de lage landen* lees je een uitgebreide terugblik op vijftig jaar *Septentrion* en de culturele betrekkingen tussen de Nederlandstalige en de Franstalige wereld.

**LEES MEER OP:
DE-LAGE-LANDEN.COM/MAATSCHAPPIJ**

- Een monument tegen nepnieuws
- C-mine houdt het Limburgse mijnverleden levendig
- Waarom we zo snel geschoffeerd zijn